

27. Magyar Filmszemle

Méltóságát veszítette a filmszemle. Akár örülhetnénk is ennek, elvégre kinek hiányozna a hamiskodás? Melyikünk jajong a proccos márvány előtérben unatkozó szállodai hostessek, vagy a korzó után, ha akarattal sem tudjuk kivonni magunkat a jó filmek hatása alól. Könnyű szívvel búcsúznánk tehát a magamutogatás alkalmaitól a művészi élvezet kedvéért, csak a látványos hazugságokkal egyetemben ne kellene tartásunk maradékaitól is elkészönnünk. Ahelyett, hogy józanul szembesítenének helyzetünkkel és segítenének kiutat találni, unos-untalan megaláznak. Kiskorúak vagyunk talán, éretlenek a tudásra, s mindösszesen ennyit érdemlünk? Palira vesznek bennünket.

Mint a 120 oldalas szemlekatalógus bizonyítja: generális hungaropesszimizmusunk oktalan – vágják képünkbe –, a filmművészet eleven! Szó se róla, rengeteg a film. Döntő többsége persze dokumentum, vagy dokumentarista alkotás. Előzsűrízni kellett, annyi volt a jelentkező. A játékfilmeknél viszont semmiféle válogatásra nem került sor, a benevezettek valamennyien szerepeltek a versenyben. Aki beadott valamit, az a 27. Magyar Filmszemle egyik esélyesének tekinthette magát. (Jövőre indulok magam is.) A minőségi követelmények mellett eltekintettek a terjedelmiektől, így sikerült megnyújtani a listát, hogy olybá tűnjék, mintha seregszemplére készülnék. Csak hogy még e trükkel sem duzzadt föl eléggé a kínálat, információs vetítések címén ezért hozzácsaptak néhány régi kópiát. Szabóizmaink már domborulnak, karunk azonban ványadt, gyöngé maradt.

Ha nincs mit ünnepelni külön, ünnepeljük az egészet: filmkarnevál lett a fesztiválból, zajos fieszta. Hálásan is fogadta a szakma, nagyon kellett önbecsüléséhez már egy kevés siker. Mindössze két aprócska feltétel hiányzott ahhoz, hogy igazi és zavartalan lehessen örömünk: a szabad találkozás esélye, valamint a méltó alkotások, melyeknek hiányában lármázhatunk ugyan, de nem zenghetjük önnön dicsőségünket.

A szervezők egymásba oltották volna a civil érdeklődés korlátozásával járó szakmai fesztivált és a „mindenki jöjjön be és tomboljon velünk!” – típusú filmes parádét, ami eredeti kísérlet a tűz és a víz egyesítésére. Képtelenség elmélyült figyelemmel követni egy filmet úgy, hogy közben lökdösnek, és zajonganak a nézőtéren, és nem jut egy korty friss levegő, csak az összezsúfoltodott testek bűzét érezzük. Az ilyen szoros együttlét csodálatos ajzószer lehet, ám alkalmatlan a lelki épülésre. Márpedig itt boldog-boldogtalan megjelenhetett. Belépőt nem kértek, fölösleges is lett volna, mivel a látogatói kártyák mellé jócskán adtak ki jegyeket, meghívókat a különböző produkciók is. Vagy háromszor annyian lehettünk, mint amennyi hely volt.

Budapest diákságát feltűzvelte az ingeny mozizás lehetősége és lármásan hálálkodott. Dobogott, tapsolt, örvendezett mindennek, amit kapott. Korántsem meglepő tevékeny részvétele: fiatalon szomjúhozzuk leginkább a nagy, megrázó kulturális élményeket. Magam sem viselkedtem különkül, boldogult egyetemista koromban ott tolongtam a kaposváriak ritkás fővárosi bemutatóin, és segédkeztem az Operettszínház üvegajtájának benyomásánál, mivel *Viszockijt* akartam látni a *Hamletben*. Tisztaban voltam avval, hogy

nem szabad elszalasztanom az egyszeri és megismételhetetlen alkalmat. Filmekkel viszont némileg más a helyzet, mivel azok korlátozás nélkül bármikor, bárhol megtekintethetők. A lelkes ifúságot tehát aligha vonzhatta a felkínált élmények pótolhatatlansága, és – sajnos – a produkcióik ereje sem, inkább csüggesztő örömtelensége elől menekült ide. „Buli van”, végre együtt lehetünk!

Árát a fesztivál fizette. Külföldi vendégei rendre kiszorultak a vetítésekről. Kevés hajlandóságot mutattak arra, hogy fél lábon állva, a vállak fölött nézzenek végig egy filmet. Nem szoktak ilyesmihez, és továbbra is makacsul ragaszkodtak emberi méltóságukhoz. A sorállásokon edzett, örökösen megalázott hazai nézőt pedig sűrűn odébbpenderítette a tömeg, és megfosztotta szabad akaratától. Nem választhatott önállóan. Arra ment, ahová sodorták, és ahol kikönyökölhetett magának egy kevés helyet. Előzetes elképzelései illuzórikussá váltak, igényeiből folyvást le kellett adnia, s ha nemcsak a nyájöszöntől vezéreltetve tülekedett, hanem dolga volt, akkor az önmagával szemben támasztott követelményeitől is búcsút vehetett. A szemlérlől alkotott képe szükségképpen hézagos és esetleges maradt, nem tükrözhetta a magyar film tényleges állapotát.

Már a nyitány beszédes volt. Így kifogni a szűkmarkú pénzembereken, valamint a forgalmazás kényszerén legfőljebb a hatvanas évek filmes hőskorában divatozott: néhányan összeállnak, és – egyébként eladhatatlan – rövidfilmes ötleteiket egy csokorba kötik. Meglepően sikeres vállalkozások születtek így. Az eltérő karakterű alkotók munkáiban ugyanis akadt valami közös: a rokon szemlélet. Vagy a világ tűnt egységesebbnek akkor? De mitől vetíthető egy előadásban ma három kortársunk műve?

Sándor Pál, Makk Károly és Jancsó Miklós igencsak különböznek egymástól. Világlátásuk eltér, ábrázolási módszereik mások, legfőljebb szándékaikban egyeznek: jelenlétükkel tüntetnek a megosztottság, a kölcsönös gyűlölködés ellen. *Szeressük egymást gyerekek!* A címadó slágert némi humorba oltott iróniával kántálták egykor. Túlságosan giccses volt, semhogy komolyan vegyék. Ma viszont még egy fesztiválnyitó díszelőadás alaphangját is megadhatja. Nem ismerem a mű fogadtatását, mivel a 27. Magyar Filmszemle nyitánya éppúgy nem tartozott a szakmára, miként elődeié sem. Külön meghívó kellett a belépéshez, és szigorú cerberusok őrködtek a bejáratnál, nehogy akárki közelébe férközhessenek a művelődési miniszternek, vagy a vendégként körülpillantó *Wim Wenders*nek. (Az elit ugyanis védi magát.)

Sándor Pál már-már csömörösen agyonstilizált fekete-fehér jelképein legfőljebb ámuldozhattunk. Az *Ég a város, ég a ház is* főként tömegével hatott. Lenyűgözően áradt a romantikus mocsok, s talán nem véletlen az írók szerepeltetése sem, mert a film előadásmódja felettébb irodalmiasan hatott, akár egy posztmodern rémdráma, amiben életünk te-reire ismerünk ugyan (megannyi napi helyszín a Ferdinand-hídtól a Rákosrendezői pályaudvaron át a kisköfalatti alagútjáig), mégis meglepődünk a láttukra. Nappali arcukhoz szoktunk, éjjeli portréjuk, a látomásbeli idegen tőlünk. Erőszakoltan durva, véres, s nem villantja föl – még egy tékozló pillanat erejéig sem – lehető szépségeit. Amit melegség, szeretet gyanánt kiizzadnak magukból a nyüzsgő véglények, az antiutópiához illik inkább, semmint egy teljes világhoz.

Sándor Pál sűrű elmarasztalásában osztozik Makk Károly is, csak hogy az ő ábrázolási módszere nem engedi az ilyen túlzott elvonatkoztatást. *A magyar pizza* realista rémtörténetnek készült, ahol minden a helyén, s legfőljebb összességében, hatásában mutatna túl önmagán. Gyenge nyersanyagra lelt azonban a mester, és keveset foglalkozott vele. Kinek *Szerelem* című klasszikus filmjét felújított kópian csodálhatta meg a kíváncsi nagyrdemű másutt, olyan nemtörődömön kente le ezt a néhány percet, mintha valamilyen kötelező penzumot teljesített volna. Nyomorultjai közöttünk téblábolnak ugyan, de nem itt születtek, hanem a nyugati bulvársajtó kli-séiben láttak napvilágot. Minél tovább követjük történetüket, annál inkább kételkedünk, hogy felidézőjük vajon járt-e az utóbbi esztendőök budapesti utcáin – gyalog.

A nagy agyhalál egyetlen ötletre épül: a címére. Jancsó Miklós beköltözött az éppen üresen álló New York-palotába néhány kamerával, színésszel, statisztával és lámpa-retteggel, a többit pedig a véletlenre bízta. Ezzel a módszerrel bárhol eljátszadozhatunk, ameddig csak futja a kedvünkből és a nyersanyagból. Sztorira, közölhető mondandóra, még csak különösebb sziporkákra sincsen szükségünk, elegendő az improvizációs rutin, valamint némi tiszteletlenség. Füttyülünk a nézőre. Gondoljon mindenki, amit akar. Mi – legalább egy forgatás erejéig – jól érezzük magunkat. Lehet, csak éppen minek? Bármennyire híven mutassa is a századvég magyar értelmiségének jellemző felelőtlenségét („miért mímelném, hogy hasznosat teszek, amikor mindannyian úgyis csak magunkkal törődünk?”), dignitásáról való lemondásában korántsem példaértékű talán. E gyűjtemény nem szól senkihez. Kiszemelt nézője nincsen. Azok a fiatalok, akikhez a film alkotói fordultak hajdan, mára előregedtek és amúgy sem járnak moziba, utódaik meg aligha tudnak mihez kezdeni az ilyen szénaboglyával.

Ezt még csak egy trió jegyezte, a *Váratlan halál* főcímlistáján viszont kilenc alkotó neve büszkélkedik. Ők legalább annyira különböznek szemléletükben és értékeikben, mint a *Szeressük egymást, gyerekek!* készítői. Igaz, találtak egy közöst legalább, a halál motívumát. Ezen felül viszont semmi sem indokolja együttes szereplésüket. Akad itt tízéves alternatív produkció és újonnan készült klasszicista alkotás, szatíra, metafora, vízió, kis szkeccs, valamint komoly tanulmány. Van fekete-fehér, és van amit színesre forgattak. *Grunwalsky Ferenc*, ki nem egyet fotografált közülük, szépen dolgozik, mások kevésbé. Kölcsonhatásuk inkább ront, semmint javítana.

Nagy írók sem alkotnak mindig remekműveket – e közhely igazságáról győzött meg a *Tizenhét hatyúk* annak idején, melynek filmváltozata másról is tanúskodik: az ízlés gyöngéségéről. Az előző *Esterházy-adaptáció*, az *Anna filmje* láttán akutnak vélhettük még a bajt, ám az *Érzékek iskolája* már azt mutatta: krónikus. Ekkora gicccsel rég szomorítottak bennünket. Allúziós szöveget filmre vinni eleve reménytelen vállalkozás. Esterházy *Weörest* utánozza, aki a majd kétszáz esztendő magyar poézist költi újra *Psychéjében*, vagyis legalább három nyelvi réteggel dolgozik. Ez adja

munkájának sava-borsát, s ha kihámozzuk soványka történetét nyelvi burkából, menten fény derül annak olcsó banalitására. Szövegformálás a kulcsa mindennek, és a képben gondolkodó filmes legfőljebb azzal próbálkozhat, hogy *Huszárik* módjára teremtsen újra ezt a világot. *Sólyom Andrásban* ehhez nem volt elegendő mersz. Úgy menten át az eredeti mű zamatait, hogy választott narrátorával ízléstelenül emlékeztet *Berek Kati* nevezetes *Psyché*-előadására. Etűdjei pedig minimális fantáziáról sem tesznek tanúbizonyyságot, egyszerűen képbe fordítja az eredeti metaforákat. Tizenhét hatyú kavar a vörös lében hosszú percekig. Feledhetetlen látomány.

*Füttyülünk a nézőre.
Gondoljon mindenki, amit akar.
Mi – legalább egy forgatás
erejéig – jól érezzük magunkat.
Lehet, csak éppen minek?
Bármennyire híven mutassa is
a századvég magyar
értelmiségének jellemző
felelőtlenségét („miért mímelném,
hogy hasznosat teszek, amikor
mindannyian úgyis csak
magunkkal törődünk?”),
dignitásáról való lemondásában
korántsem példaértékű talán.
E gyűjtemény nem szól senkihez.
Kiszemelt nézője nincsen.
Azok a fiatalok, akikhez a film
alkotói fordultak hajdan, mára
előregedtek és amúgy sem járnak
moziba, utódaik meg aligha
tudnak mihez kezdeni az ilyen
szénaboglyával.*

Csak részvétellel viseltethetünk a második *Szöke András*ként szőrösödő Kovács Lajos, valamint az elsőéves főiskolás *Gryllus Dorka* iránt. Utóbbi tündökletes ifjúságát pazarolja el. Kár érte. És magunkért is.

Nem volna ildomos prelegálnom ama fertályóráról, melyet *Szabó Ildikó Csajok* című filmjével töltöttem. Kemény nők és gyenge – noha brutális – férfiak csapnak össze egy sehol sem volt világban, ahol a jólét és gondtalanság egymás mardosására készíti az analomtól fulladozókat. Szeretnek, tisztességgnek, hitnek, vagy akár lán-goló szenvedélynek nyoma sincsen. Csupán a gyűlölet és a megvetés uralkodik. Talán a lányokkal kellene együttéreznem, ám ők ugyanúgy hörögnek és viczorognak, mint partnereik. Állat az emberben, avagy a pimasz agresszivitás. Aktuális játék, elismerem, de fölösleges mozijegyet váltanom miatta. Ingyen és bérmentve oktat ki az utca. (Ostoba eleink még nevelő szerepet tulajdonítottak a művészetnek, „meg is vették őket kilóra”.)

Mészáros Márta filmjéről, *A hetedik szobáról* hosszan megemlékeztem már a Filmkul-túra tavaly novemberi számában, mivel annak előtte mutatták be a Duna-fesztivál kere-tében. *Kern András Sztracsatellájáról* pedig a Magyar Szemle hasábjain írtam.

Bennfentesek egyik titkos favoritja a *Pénz áll a házhoz* volt. Fél évszázada nem láthatuk, kópiája csak mostanában került elő Amerikából. Rendezőjének, *Balogh Bélának* nevéhez fűződik *A megfagyott gyermek* is, várakozásunk jogosnak hatott. Az 1939-es pro-dukció azonban nem váltotta be reményeinket. Messze a kor színvonala alatt maradt. *Sik-lóssy Iván* elfelejtett használható szövegkönyvet adni a színészek kezébe, így azok bevált sablonjaikat hozták Ha valamiért egyáltalán érdemes megnézni e dolgot, úgy az ismerős arcokért legföljebb.

Biztos befutónak látszott *Szirtes András* manufakturális szkeccsfilmje, *A kisbaba reg-elije* is. Nem maradhatott el a díj sem, mivel eredeti ötleten alapult a mű, és javára vált az élőzenés kíséret. Ám az élmény déja vu-je elvette a kedvünket. A film képi anyagának javát ugyanis láhattuk már *Lumiere-tekercek* címen. Azóta *Szirtes* az összefüggések új rendszerét alakította ki, az egyszer elsütött tréfa azonban másodjára halkabban szól.

Szoboszlay Péter Na, bumm!-jének legnagyobb érdeme viszonylagos szerénysége. Nem mintha elgondolása, vagy a megvalósításra fordított erőfeszítés hibáztatható volna: a balesetet szenvedettek kiszolgáltatottsága súlyos gond, és mindent elkövettek az alko-tók is, hogy fölébresszék a szolidaritásunkat, ám filmjük ettől nem vált élvezetesebbé. Unalmas asszociációk, ezerszer látott víziók kavarnak benne, sehol egy átütő erejű lá-tomás, belénk égő, emlékezetes beállítás. Főiskolai vizsgamunkáknál lehetett hasonlót tapasztalni évtizedekkel korábban, bár a gondolkodás elől ötleteik közé rejtező növendé-kek tobzódásának szerencsére gátat szab a pénzhiány. Itt kicsit többet költöttek, külön-sebb haszon nélkül.

Hálás téma a színészet, s úgy tűnik, a díszletek mögött néha izgalmasabb események zajlanak, mint a színpad előterében. A titkok világát a hatvanas-hetvenes (és nem a het-venes-nyolcvanas – miként a tájékoztatóban hibásan szerepel) évek kilátástalan köz-napjaival szembevisíti *Koltay Róbert*, így nem vádolhatjuk olcsó privatizálással. Vaskos társadalmi mondandót kerít művéhez. *A Szamba* könnyes is, nevetős is, egyedüli baja, hogy menthetetlenül unalmas. Érdektelen a vidéki műkedvelő fiából hivatásos színész-szé avanzsált fiatalember sorsa, mivel nem győz meg bennünket elhivatottságáról. Szürke és jelentéktelen figurát alakít *Görög László*, civilt a pályán, talán azért, hogy kitessék, mennyivel különb a Koltay megformálta apa. Füttyülni támad kedvünk ilyenkor: szabálytalan! Szerzői film nem adhat alkalmat a közvetlen önreklámra. S még ha életteli teli volna a forgatókönyv, esetleg kissé valóságosabb, de a történet hiteléről csak annyit, hogy a főiskolát szigorú erkölcsű zárdaként ábrázolja, ahol Thália leendő pap-jai és papnői viktoriánus tartózkodással kezelik egymást. (Később sem enyhül a vona-kodásuk a nyilvánosságtól, nász előtt gondosan besötétítenek, zavarja őket a fény.)

Kovács András dokumentum-sorozatának újabb darabja, az *Utak Vásárhelyről* telitalát. Emblematikus tömörséggel foglalja össze mindazt, amit kisebbségi magyar értelmiségiként csak fájlalhatunk Kelet-Európában. A fenyegetettség, a bezártság, az emberséges létviszonyok hiánya, a nyelvi kiszolgáltatottság, az elmaradottság és a szegénység csöndes panasa hiteles egy világot járt, Görgény-vidéki doktornő szájából. Kiváltképpen úgy, hogy kihalljuk hangjából a szemérmesen takargatott elhatározást: marad és dolgozik tovább, történjen bármi. Nem ereszti hivatástudata, számára a medicina több, mint orvosi eljárások gyakorlott alkalmazása. Bármennyire hihetetlen, szereti betegeit. Olyan ő, amilyenné – erkölcsi értelemben – mindannyiunknak válnunk kellene, ha a pénzszerzés, valamint az érvényesülés hajszájában egyáltalán foglalkoznánk még ezekkel a kérdésekkel. Ráadásul a doktornő színésznői adottságokkal is bír: érzékeny szépség, okos, kulturált, álmaink magyar polgárasszonya. Hogy mégsem rúgjuk ki magunk alól a széket e csehovos, olykor dosztojevskiji nőalak láttán, annak oka a film maga. Fölfoghatatlan, miért érezte szükségét Kovács a kamerának. Magnóra való ez a monológ, s legfőbb fotós illusztrációkat igényelne, mozgóképes felvételt nem. Bármennyire vonzó legyen is a megszólaltatott, küllemének nem jut dramaturgiai funkció. Talán szívebben nézünk egy hozzá hasonló beszélő fejét, mint egy csúf, elhízott öregemberét, de hajlandóságunk mit sem változtat azon, hogy műfaji tévedés áldozatává estünk: az *Utak Vásárhelyről* nem film.

A szemle nagy ígérete a *Vadevezősök* volt. Csalódtunk e nosztalgikus visszatekintés láttán. A film kamaszkorunk világába kalauzol, az ötvenes-hatvanas évekbe, amikor egyéb szórakozásról nemigen lehetett szó, mint sportról és szerelemről. Aki csak tehette, nyáron a Dunához menekült. Csónakba szállt, vagy rejtett bungalóban vetkőzött. Fotók is készültek ilyenkor, melyeket elérzékenyült kommentátor mutat be: bár a világ csúf, a fiatalság gyönyörű.

Grunwalsky érdeme, hogy ellenáll a csábításnak, és nem mossa egybe a kettőt. Filmjét korabeli híradófelvételekből, amatőrök aktfotóiból és saját anyagokból állította össze. Bőséggel élt közben a technikai eszközökkel. Egymásba úsztat képeket, manipulál színt és hangot. Nemesyszer igen szép kompozíciókat alkot a mai színes, valamint a korabeli fekete-fehér nyersanyagok összedolgozásával, de a hangyi effektusokkal éri el talán a legnagyobb hatást. Meghökkenítő leleménye a csend. Hozzászoktunk már a híradók himnikus kíséretéhez, a hangtalan képsorok viszont szívszorítóan újak és félelmetesek. Sokkalta hívebben érzékeltetik a kor levegőjét, mint ama felvételek, melyek a visszatekintő pozícióját mutatják. Azok operatőri játszadozások, szépелgések, ráadásul fölöslegesnek állítják be a szóbeli magyarázatot, mellyel Szőke András szolgál.

Ő a magyar film egyik rejtélye. Négy-öt esztendeje nem jelenhet meg alkotás tevékeny részvétele nélkül. Jellegzetes hangjával és fizimiskájával mindenütt ott van, személyisége rányomja bélyegét a korszakra. Ekkora volna súlya, jelentősége? Másról lehet szó, benne taláta meg hív képviselőjét a haldokló magyar filmművészet, amely éppen úgy dadog, mormog, s épp olyan kevéssé vonzó, ápolat és kulturált, mint ő. Szőke András a kilencvenes évek magyar filmjének emblémája. Nézzük, hallgatjuk, és közben szüntelenül csodálkozunk: hogyan?

Szoboszlay Péter

*Na, bumm!-jának legnagyobb
érdeme viszonylagos szerénysége.
Nem mintha elgondolása, vagy
a megvalósításra fordított
erőfeszítés hibáztatható volna:
a balesetet szenvedettek
kiszolgáltatottsága súlyos gond,
és mindent elkövettek az alkotók
is, hogy fölébresszék
a szolidaritásunkat, ám filmjük
ettől nem vált élvezetesebbé.
Unalmas asszociációk, ezerszer
látott víziók kavarnak benne,
sehol egy átütő erejű látomás,
belénk égő, emlékezetes beállítás.*

Régóta nem láthattunk olyan színes filmet, mint *Gaál István Római szonátája*. A design korában hemzsegnék a megkomponált, sablonra gyártott beállítások. Elvesztek a helyi színek, már csak stúdió-jellegzetességek léteznek. Egyik pasztellben dolgozik, a másik erős neon-effekteket kedvel, és úgy érezzük, mintha kijárat nélküli kinkastélyban bolyonganánk. Gaál viszont rálel a valóság fantasztikus árnyalataira és tobzódik bennük. Ettől a gyönyörűségtől a legköznapibb téma vagy helyzet is figyelemre méltóvá emelkedik nála, s azon kapjuk magunkat, szeretnénk vele együtt ödöngeni az antik vízvezeték viaduktjánál, vagy szíves-öröme est elmerülnék valamelyik izgalmas sikátor sötétjében. Megkedvelteti az örök várost. Lakóit talán kevéssé. Addig igazán élvezetes a filmje ugyanis, ameddig beéri a szerény bábászok szerepével, és csak a gondos beállításokra ügyel. Mihelyt beavatkozik a város életébe, vagyis apróbb-nagyobb epizódokban mutatná be jellegzetes figuráit, szokásait, gesztusait, elveszíti üdeségét, báját. Az amatőr szereplők ünnepi önmagukat alakítják, ettől pedig hamis a játékuk.

Egy csavargó zavart mosollyal turkál a szemében (annyiszor lepróbálta már, hogy hamarabb szeretné megtalálni, amit keres), a suszter föl se pillant zavarában (kopasz fején bucskázik a jupiterlámpák fénye) – sok a rendezésből. A szerény alkotói visszahúzó-dás gyümölcssei viszont zamatosak, s aki eddig még nem ismerkedett meg Dél ízeivel, alighanem gusztust kap hozzá (lehetőséget, sajnos, nem).

Zolnay Pál aligha tartozott a tolavkó rendezők közé. Önérvényesítő képességben messze alatta maradt pályatársainak. Beérte a filmmel. Jelentőségére nem is díjainak listájából, vagy zajos magakelletéséből következtethetünk, mint annyi kollégája esetében, hanem munkáiból, s talán személyes kisugárzásából. Ilyen karizmatikus figurát, mint ő, keveset ismerhettünk. Láthatatlanul, betegen is jelen volt, s ha rekedtes hangja megszólalt, arra odafigyeltünk. Súlyos, nehéz szövegek felolvasására rendszerint őt kérték föl, mert színésznek sem volt utolsó. Bölccsé érett.

Halálakor már sejteni lehetett, hogy a reflektorok fénycsóvjába kerül hamarost. Mint-ha puszta léte akadályozta volna sikerét. Csakugyan öröm látni most a *Filmsámán* koc-káin élete talán utolsó beszélgetéseit. Előtte sem volt titok már, hogy mire készül a sors. Arca fájdalmas, neheze érik visszafojtania könnyeit, mert tudja, nemsokára barátai után indul. Megrendítő pillanatok ezek anélkül is, hogy számot vetnénk azzal, milyen formátumos ember köszön el tőlünk. Filmjeinek bevágott részletei segítenek a becslés-ben: megannyi emlékezetes pillanat, élmény.

Ha valami zavar, az az egyes képi anyagok közti szembetűnő minőségi különbség. Míg a Zolnay készítette felvételek hibátlanok és mesterien illeszkednek egymáshoz, tisztelő-inek legfőljebb szorgalma, valamint jószándéka dicsérhető. A művészi rögtönzések mes-terének portréját bosszantó ügyetlenséggel tárják elénk. Ha nem babonázna meg Zolnay okos szavainak és szenvedő arcának kettősével, alighanem felszisszennék olykor: milyen suta az operatőr, hogy lehet ennyire ügyetlen a vágó, és miért kell a „képben kép” televíziós divathóbortjával szétzilálni a beidézett eredeti kompozíciót? Zolnay úgy mondta, a szívünkben akar megérinteni bennünket. Neki sikerült, mint ahogyan a reá em-lékezőknek is, csak a róla szóló film összeállítóinak nem.

Pénzt kell szerezni – ezzel kel a rendezők napja Magyarországon, s ezzel nyugszik. *Ács Miklós* nincs bent a brancsban, támogatókra nehezen talál. Filmezés helyett alkalmi munkákból él, s mihelyt egyenesbe jön, kamerát ragad. Semmi ráfordítással anyagáron készít megragadó filmet.

Mi lehet a titka? Rendkívüli tehetségű operatőr és kitűnő vágó. Éles szeme van. Kis kézikamerájával olyat produkál, amit kevesen. De nem a kép tesz csodát, hanem a szem-lélet. Ács Miklós produkcióját *Zsille Zoltán* alanyi szociográfiájának mintájára alanyi fil-mezésnek nevezhetnénk. A saját és hozzátartozóinak életét „rendezi” művé, közvetlen környezetéből facsarja ki az alkotás létrejötténél nélkülözhetetlen verítéket, könnyeket.

Durva, szadista és mazochista eljárás ez. Aki aláveti magát, arról a hazugságokból magára kent védőrétegek sorra lemállanak, s a sztár ott marad pőrén, védtelenül, didergő valójában. Ritka adomány az ilyen konok részvétlenség, mert filmezés közben Ács nem ismer kegyelmet. Hasztalan könyörög végül alkotótárs-áldozata, hogy az élet nem nyilvános piactér, a masina tovább berreg, és rögzít mindent. Erkölcstelen művészet, mert nem ismeri a kegyelmet, s testi váladékaink között keresgél arany után. Sötét tehetség kell ilyesmire, szinte ördögi érzéketlenség minden egyéb iránt, ami privát, és nem a filmet szolgálja. Miközben látszólag belemerülünk a köznapokba (Lukács úgy fogalmazott volna: a nem-beliséget föláldozzuk a partikularitás kecskelábú oltárán), életünket adjuk a filmért.

A *Handmovie 88'* keletkezése és története egy: kedvesével görögországi pihenésre indul a rendező, s magával viszi a kameráját, hátha talál rögzítésre érdemeset. Kispénzű turisták úti viszontagságaiból, illetve előszexuális nyaralásuk élményeiből akár televíziós dokumentumfilm is kerekedhetnék, csakhogy Ácsot nem a táj vagy az emberi környezet érdekli. Mindez legföljebb csak ürügyül szolgálhat a kétszemélyes drámához. Strindbergi élet-halál harc folyik itt a szeretők között. Vitáznak, veszekednek, szeretkezve békülnek, majd újakezdik a kölcsönös gyötrést. Vér, vizelet, könny és sör patakzik közben, azután véget ér a nyaralás, meg a kapcsolat. Ha nem avatkozik életükbe ez a forgatás, talán évekig húzzák még, s az sem elképzelhetetlen, hozzátörnek-szoknak egymás rigolyáihoz, a film azonban fontosabb a személyes kényelemnél és boldogságnál.

Igazságkeresés technikai segédeszközzel? Mondhatnánk így is, hiszen a kamera, amivel annyit és oly cifrán hazudhatunk, nem hamis a természetes szerint, mi tesszük azzá. Ha másként fogjuk meg, akkor segítségünkre siet. A *Schön és Grosz*ban kezdte Ács, most itt folytatja. Filmje elutasítható, s bátran tiltakozhat, akit bántanak szeméremértő képei, méltán háboroghatunk alpári hágvételén is, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, amit csinál. Itt van, és a jelenléte erős.

A kilencvenes évek közepén lassan ideje feleszmélnünk: mi történt velünk? Kábultan a változásoktól, még mindig nem vetettünk számot az elmúlt esztendő sorsformáló vagy annak maszkírozott eseményeivel, a bolsevizmus alakváltozásával és tradicionális képviselőinek körforgásos hadműveletével (előbb látványosan távoznak, hogy azután csöndben visszatérhessenek). A szemle két filmje is vállalkozott a szembesítésre, s talán nem véletlenül a két fődíjas.

A legjobb első filmnek kijáró elismerést *Fekete Ibolya Bolse vitája* kapta. Fekete Ibolya újszerű dologgal próbálkozik: a fordulat utáni kis levegővételünket mutatja be három, Nyugatra továbbutazni szándékozó orosz fiatalember sorsán keresztül. Magyarország – idegen szemszögből. Felettébb tanulságos, milyen a magyar mint idegen nyelv. Kár, hogy kevés a rendező mersze. A helyzet érzékeltetését dokumentumfelvételekre bizza, hősei szájába pedig közhelyeket ad. Míg a Nyugatról idezarándokolt lányok elidegenedésről, magányról fecsegnek, keleti partnereiket a szabadság hiánya gyötri, s egyetemes félelmükben futnak világgá. Közben-közben hízelve dicsérik barátságos és kalandokat ígérő hazánkat. Kell ennél több egy honfikebelnek?

Kellene. Fekete Ibolya filmjében minden úgy végződik, ahogyan elvárható: a menekülők egyikének sikerül a továbbjutás, másikuk itt ragad, a harmadikat pedig kivégzi az orosz maffia. Csakhogy történelmünk kerekéi a legkevésbé sem gördülnek ennyire sza-

---

*Pénzt kell szerezni – ezzel kel
a rendezők napja
Magyarországon, s ezzel
nyugszik. Ács Miklós nincs bent
a brancsban, támogatókra
nehezen talál. Filmezés helyett
alkalmi munkákból él, s mihelyt
egyenesbe jön, kamerát ragad.
Semmi ráfordítással anyagáron
készít megragadó filmet.*

---

bályosan, s haladási irányuk (ha egyáltalán szólhatunk ilyesmiről) folyton változik, kiszámíthatatlan. Keveset tudunk, egy biztos csupán: közhelyeink megtévesztőek. Noha szívesen fogadjuk a kísérletet, elégedetlenné tesz hamari lezárulása. Magyarázatra vágyunk, mert szeretnénk megérteni, ami körülöttünk történt és történik ma is.

A maga képzeletdús, mesés módján sokkal többet mutat az elmúlt évtizedek lényegéből *Gothár Péter* fesztiváldíjas *Hagyjállógva Vászkája*. Pedig ez a film Szentpéterváron játszódik a húszas évek táján, s az orosz börtönfolklorból merítette történetét. Szereplői helybeliek, le sem fordítják szavaikat, egyedül *Máthé Gábor* narrátorhangjára hagyatkozhatunk csupán, pompásan értjük őket mégis. Varázslat? Részben az elbűvölő rendezésé az érdem, részben pedig a majd félszázados tapasztalaté. Miközben élvezzük a népmesék bájos fordulatait, üde levegőjét (az egyik legszörnyűbb munkatáborban születtek), kedvünkre ámuldozhatunk a kísérő ötletziporkákon. *Gózon Francisco* remekelt, groteszk bájú képekkel örvendtetett meg bennünket. Finoman elegyül bennük a kalandos mese, a mindent szépé formáló álom és a póre valóság.

A színes és a fekete-fehér felvételek keverése kivételesen nem bántó modorosság; oka van – két világ: a külső és a belső párhuzama. Stilizált híradófelvételek – utólag manipuláltak is –, a zászlók és sapkadíszek mindenütt vöröslenek, így bátran nevezhetjük akár kétszínűnek a külső világot. S nem hagyatkoznak a klorokra, mimikában, gesztusokban, szavakban és tettekben egyaránt felidéznek – az állítólag lassanként múlófélben levő – diktatúra „gyönyörűségeit”. Alig hinném, hogy bárki akadt volna közülünk egy évtizede, aki oly merész, hogy elhiggye: fergeteges szatíra játékerévé lesz egyszer az Auróra cirkáló, vagy a Szmolnij. Elképedten nézzük, mint válnak meg a rájuk rakódott hazugságrétegektől e szakrális helyek, s hogyan pottyannak vissza földi valójukba: a szegényes, lerobbant műemlékek közé.

A színészek jókedvűen komédiáznak, ismerik a műfajt, és a legkevésbé sincsen ellenükre ez a hol abszurdra hajazó, hol meg kegyetlenül maró, rettenthetetlen mese. Pedig a témát nem egy magyarnak kellett volna filmre vinnie talán, s csak örülhetünk, hogy mégis így esett. Ha magunkról tudnánk hasonlót készíteni, akkor megnyugodhatnánk a film honi jövőjét illetően, s az ilyen fesztiválok megtekintése sem fárasztó munkaként ivódna emlékezetünkbe. Nem bosszankodnánk hasztalanul elfecsérelt időnkön, hanem teljes szívünkkel örveznénk: annyi lusta gondolatlanságot, ostoba szépelgést követően végre hozzánk, közönségéhez fordul a film, minket táplál felismeréseivel, bennünket szolgál játékos ötleteivel. Értünk van. Ha – akkor. De így?

Megalázó a filmek hiánya.